

A LA RECHERCHE DU TEMPS PERDU'DE SANATÇI BİR ROMAN KAHRAMANI: RESSAM ELSTIR

Prof. Dr. Muharrem Şen * □

Tristan'dan *La Jalousie*'nin isimsiz Anlatıcısına gelene kadar roman kahramanlarının kimlik yapısında çok büyük değişiklikler olmuştur. 12. yüzyılda Tristan adını okuyucusunun kafasına kılıcıyla nakşederken, *La Jalousie*'de Anlatıcı kahramanlık sıfatını kendini okuyucusundan saklama becerisinde bulmuştur. Yüzyıllarca serüven peşinde koşan roman kahramanları 19. yüzyılın ortalarında kendilerinin de inanmadıkları inanılmaz maceralara sırt çevirmişler ve 20. yüzyılın başlarından itibaren de kahramanlık sıfatlarını terketmeye başlamışlar, romanın diğer kişileriyle hemen hemen eş değerde olmuşlardır.

Bu önemli değişimde Marcel Proust'un payı oldukça büyüktür. Proust *A la Recherche du Temps perdu* (*Kayıp Zamanın İzinde*) adlı tek bir romanıyla ¹ 20. yüzyılın ilk yansında, alışlagelmiş roman tekniklerini yerle bir ederek, edebiyat tarihinde yanlıları hâlâ devam eden bir çevrim yaratır. Romanesk unsurlardan büyük ölçüde anmış olan *A la*

* Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Selim İleri *A la Recherche du Temps perdu*'nün ikinci bölümü olan *A l'Ombre des jeunes Filles en fleurs* (*Genç Kızların Gölgesinde*)'nin Roza Hakmen tarafından Türkçeye çevirisi konusunda yazdığı yazıda Proust'un romanından "İrmak romanı", "romanlar dizisi" olarak söz ediyor (*Cumhuriyet*, 2 Ocak 1997). Ancak Proust'un romanı ne bir "İrmak romanı"dır, ne de bir "romanlar dizisi" dir. *A la Recherche du Temps perdu* yedi ayrı başlık altında veya yedi bölüm halinde yayınlanmış tek bir romandır.

Recherche du Temps perdu'de artık klasik anlamda roman kahramanı olarak nitelendirebileceğimiz, serüvenleriyle veya olağanüstü özellikleriyle okuyucunun nefesini kesen, onu kendisine tutsak eden, taklit edilecek veya kaçınılacak bir model olabilecek bir tek kişi bile bulamayız. Proust'un romanındaki kişiler, bize yabancı olan kişiler değil, içinde yaşadığımız dünyada sık sık karşılaştığımız tanıdık kişilerdir. Bu büyük romancı bizi sahte bir dünyadan uzaklaştırarak gerçek bir dünya ile tanıştırmak ister.

Bugünkü roman anlayışının oluşmasında Proust'un etkisi büyük olmuştur ancak **A la Recherche du Temps perdu** ile roman sanatında yeni bir sayfa açan Proust'un da kendi roman sanatını oluştururken birçok yazarın, özellikle de bir anıt roman olan **La Comédie humaine** (İnsanlık Güldürüsü)'nün yazarı Balzac'ın etkisi altında kaldığını unutmamak gerekir. Proust bu etkinin bilincinde olsa gerek ki, bir sanat eserini kendinden önceki veya sonraki sanat eserlerinden ayrı olacağını düşünerek soyutlarının yanlış olacağını göstermek ve kendisi ile kendisinden önceki yazarlar arasında yapılabilecek veya yapılmış benzetmeleri cevaplamak için, "Poussin'in eserinde Turner'den parçalar, Montesquieu'nün eserinde Flaubert'in bir tümcesi vardır"² demek gereğini duymuştur. Gerçekten de bir sanatçının sanatının öncesinin olmadığını veya hiçbir etki altında kalmaksızın tek başına oluştuğunu düşünmek son derece yanlıştır. Aynı şekilde Proust'da Balzac'ın, Flaubert'in, Baudelaire'in veya bir başka yazarın, Robbe-Grillet'de Proust'un etksiz olduğu, hatta Proust'un ısrarla üzerinde durduğu realitenin özneliği konusunun Montaigne'e, yani XVI. yüzyıla kadar geri götürülebileceğini söylememek de yanlış olur³.

Balzac'a göre içinde yaşadığımız dünya birbirinden ayıramayacağımız bir ilişkiler dünyasıdır. Evrende "yalnız hiçbir şey yoktur, her şey birbirine bağlıdır"⁴. Yüze yakın romanını **La Comédie humaine** başlığı altında

² **A la Recherche du Temps perdu, Sodome et Gomorrhe, Fléolade II, s. 816**

³ Montaigne 1580'de yazdığı **Denemeler**'iyle bize Nathalie Sarraute'un Şüphe Çağı'nı (**L'Ere du Soupçon**) haber vermektedir. **Denemeler**'inde gerçeğin öznel olduğunu bu nedenle mutlak gerçeğe ulaşamayacağını savunur.

⁴ Balzac, **Le Catéchisme social**, alıntı Madeleine FARGEAUD tarafından yapılmıştır, Balzac et La Recherche de l'Absolu, Paris, Hachette, 1968, s. 458.

birleştirek tek bir roman haline getirmesinin nedeni de budur. Dünya Evrende bir "tür" dür⁵, İnsan da dünyanın yalnızca bir parçası⁶. O halde gerçek hem tekdir, hem de çok. İşte bu nedenledir ki aynı gerçeğin ifadesi için onlarca roman yazmış Balzac. **A la Recherche du Temps perdu**'nün genel yapısı düşünüldüğünde, Proust da aslında Balzac'dan farklı bir şey yapmamış. Onun da eseri "bir blok"tur ve bu bloğun içerisindeki bölümler, en küçük parça bütüne sıkı sıkıya bağlı olduğu gibi, kendi aralarında da sıkı bir ilişki içerisindedirler⁷. "Leibnitz'in monadlarının Evreni yansıttığı gibi **A la Recherche du Temps perdu**'deki her parça da bütünü yansıtan bir mikrokozmu"dur⁸.

Proust'un romanında bir ressam olarak karşımıza çıkan Elstir de romandaki "mikrokozmu"lardan biridir. Proust olaylara sanatçıların da penceresinden bakmak istemiş, romanında gerçek veya kendisinin yarattığı birçok sanatçıya yer vermiştir. Bunu yaparak sanatla yaşamı, sanatla sanat ve sanatla kendi romanı arasındaki sıkı ilişkiyi Balzac'ın evrende her şeyin bir ilişkiler dünyası içinde olduğu prensibini savunmak istercesine göstermeye çalışmıştır.

A la Recherche du Temps perdu'de en çok üç sanat dalı üzerinde durulmaktadır; bunlar edebiyat, müzik ve resimdir. Gerek roman, gerek müzik ve gerekse resim sanatı birlik ve çokluk anlayışı içerisinde, yani aralarındaki ilişkiler unutulmadan çoğul bakış açısı yöntemiyle, birçok edebiyatçı, birçok müzisyen ve birçok ressamın penceresinden sergilenmiş, yine bu sanatları temsil eden sanatçılar da ayrı yöntemle okuyucuya sunulmuştur. Bir örnek vermek gerekirse Balzac ele alınırken, yalnızca Anlatıcının bakış açısına değil, Swann'ın, Mme de Villeparisis'nin, Saint-Loup'nun, Gilberte'in, Charlus'ün, Brichot'nun ve Guermantes'ların da bakış açıları bütünden ayrılmaksızın sergilenecektir. Bu diğer sanatçılar için de,

5 Marc EIGELDINGER, *La Philosophie de l'Art chez Balzac*, Pierre Collier, Genève, 1957, s. 105.

6 Pierre LAUBRIET, *L'intelligence de l'art chez Balzac*, Paris, Didier, 1961, s. 53.

7 Bernard de FALLOIS, *Univers de Proust*, Le Point, 1959, s. 8.; Georges CATTALI, *Proust*, Editions Universitaires, Paris 1958, s. 82.

8 Claude-Edmond MAGNY, *Histoire du roman français depuis 1918*, Seuil, 1950, s. 154.

dolayısıyla Elstir için de böyledir. Böylece bir kuş cennetinde değişik türden kuşların aynı mekan içerisinde, aynı amaçla, oradan oraya uçuşarak mükemmel bir birlik, mükemmel bir görüntü oluşturdukları gibi, **A la Recherche du Temps perdu**'de de değişik sanatlar, değişik sanatçılar ve değişik bakış açıları oradan oraya uçuşarak mükemmel bir kompozisyon oluşturmaktadırlar.

A la Recherche du Temps perdu'de her üç sanat dalı da ele alınırken gerçek sanatçıların yanında onları simgeleyen veya onların birer sentezi olan hayali birer sanatçı yaratılmıştır. Edebiyatçıları Bergotte, müzisyenleri Vinteuil ve ressamları da Elstir temsil etmektedir. Aslında gerçek sanatçılardan daha önemli bir yer tutan bu üç hayali sanatçının hepsi de soyadları ile karşımıza çıkarlar. Bu sanatçıların yalnızca soyadları ile anılmaları şüphesiz diğer büyük sanatçılara eşdeğerde olduklarını göstermek içindir. Bu üç sanatçı yalnızca kendi sanat dallarının birer temsilcisi değil, aynı zamanda bizzat Proust'un da sözcülüğünü yapmaları bakımından önemlidirler. **A la Recherche du Temps perdu**'nün Anlatıcısının hayranlığını gizlemediği ressam Elstir de, Proust'un sanatını genel çizgileriyle göstermesi bakımından önemle üzerinde durulması gereken biridir.

Elstir karşımıza önce Monsieur Biche adıyla çıkar⁹. Elstir olarak anılması ise Anlatıcı tarafından önemli bir ressam olarak gösterilmesiyle başlar. Proust ona en fazla yeri **A l'Ombre des jeunes Filles en fleurs (Genç Kızların Gölgesinde)** de ayırır. Elstir Proust'un romanındaki kişilerden biridir, ancak klasik roman kişilerine benzemez. Tematik hiçbir konunun sürükleyicisi değildir. Onun etrafında hiçbir olay oluşmaz. Romanda yalnızca düşünceleriyle ve tablolarıyla var olan, fiziksel ve ahlâkî hiçbir özelliği bulunmayan, hiçbir olayın kahramanı olmayan Elstir "teorik bir kişi"dir¹⁰.

⁹ **A la Recherche du Temps perdu, Du Côté de chez Swann, Pléiade I, s. 199.**

¹⁰ Juliette MONNIN-HORNUNG, **Proust et la Peinture**, Droz et Glard, Paris 1951, s. 25.

A la Recherche du Temps perdu'de önce Monsieur Biche adıyla tanıdığımız, Verdurin'lerin Monsieur Tiche¹¹ adını verdikleri Elstir'in karşımıza ilk çıkışta söyledikleri oldukça anlamlıdır. O önce bize bir çöpçatan, kadın ve erkek arasındaki, hatta kadınlar arasındaki duygusal ilişkilere yardımcı olmayı seven bir kişi olarak tanıtılır. Doktor Cottard'ın kulağına fısıldadığı, "evlilik yaptırmak kadar hiçbir şey beni mutlu etmiyor; bu konuda daha önceleri çok başarılı oldum, hatta kadınlar arasındaki ilişkilerde bile!"¹² sözleri Elstir'in yalnızca kendi kişiliğini değil, aynı zamanda onun sanatının özünü açığa vurur. Daha sonraları **A la Recherche du Temps perdu'nün** Anlatıcısı ile birlikte onu ve resimlerini tanıdıkça Cottard'un kulağına fısıldadığı bu sözlerin saf bir şekilde söylenilmiş sözler olmadığını görürüz.

A la Recherche du Temps perdu'nün genel yapısı ve Proust'un sanat anlayışı genel çizgileriyle ele alındığında Elstir'in sanat anlayışı ile aynı çizgide olduğu görülür. Elstir aslında Proust'un sözcüsünden başka bir şey değildir. Proust da Elstir gibi her konuda birleştirmelerden, kadınlar arasında olsa bile, hoşlanmaktadır. Mlle Vinteuil'ün Albertine ile olan ilişkisi, Charlus'ün ilişkileri, Swanlar'ın yakası ile Guermantes'ların yakasının birleştirilmesi, müzik, resim ve edebiyat arasında ilişki kurulması buna birkaç örnektir. Elstir ile ilgili her nokta bize Proust'u anlatmaktadır. Ölen bir ressamın resmi konusunda tartışmalar yapılırken Elstir: "Ama nerde! Neyle yapıldığı söylenemezdi, kolayla mı, yakutla mı, sabunla mı, tunçla mı, güneşle mi, yoksa çocuk pisiyle mi..." diyor ve şöyle devam ediyor: "Hiç yoktan yapılmış gibi". "Ronde'da, Régentes'da olduğu gibi, bunda da işin sırrına ermenin imkânı yok, hüner bakımından Rembrandt'tan da, Hals'dan da ileri. Her şey var, evet, yemin ederim size". "Güzel kokuyor, başınıza vuruyor, soluğunuzu kesiyor, gıdıklıyor". "Neyle yapıldığını anlayabilirsen anla. Bir büyü, bir hile, bir mucize...."¹³.

Proust hakkında yazılıp-çizilenlere bir göz atarsak, Proust'un Elstir'e bu sözleri niçin söylettiğini çok iyi anlarız. Proust yazdığı romanın daha

11 **A la Recherche du Temps perdu, Sodome et Gomorrhe, Pléiade II, s. 938.**

12 **Aynı eser, Du Côté de chez Swann, Pléiade I, s. 202.**

13 **Aynı eser, Du Côté de chez Swann, Pléiade I, s. 254 (Çeviri: Tahsin YÜCEL tarafından yapılmıştır; Swann'ın Aşkı, Varlık Yayınları, 1964, s. 78).**

önce yazılanlardan çok farklı olduğunu ve kendisi için daha önce söylenenleri göz önünde bulundurarak, romanı ile ilgili söylenecekleri, yapılacak eleştirileri önceden görmüş olacak ki, Gallimard'ın müdürlüğünü yapan Gide'in eserinin birinci cildi olan **Du Côté de chez Swann**'ı okumaya bile yanaşmayacağını¹⁴, eserinin "sinir sistemi bozulmuş, hastalıklı küçük bir çocuğun monografisi" olarak görüleceğini¹⁵ önceden sezmiş olacak ki, daha eserinin ilk bölümü olan **Du Côté de chez Swann**'da Elstir vasıtasıyla kendini savunma gereksinimi duyar.

Gerçekten de hiçbir şeye benzemeyen, neyle yapıldığı, nasıl yapıldığı anlaşılamayan, yazarının dahi ne olduğuna zor karar verebildiği¹⁶ daha önceki romanlara hiç mi hiç benzemeyen bu karmaşık roman, daha öncekilerden ileri. Fransız edebiyatında bir anıt eser olarak nitelendirilen, Proust'un da hiçbir zaman etkisinden kurtulamayacağı Balzac'ın **La Comédie humaine**'ninden de ileri. Hiçbir şey yokmuş gibi görünen bu romanda her şey var; müzik var, şiir var, resim var, sanıldandan çok şey var.

Elstir'in bir hayranı olan **A la Recherche du Temps perdu**'nün Anlatıcısının Elstir'in tabloları hakkında söyledikleri ve Elstir'in resim hakkındaki görüşleri Proust'un sanatının genel çizgilerini oluşturur¹⁷. Elstir'in en önemli yönü tablolarına bildiğini değil gördüğünü aktarmasıdır; onun büyüklüğü de bu özelliğinden ileri gelmektedir. Ancak söz konusu olan görülenin olduğu gibi kopye edilmesi değildir. Önemli olan ressamın bakışıdır, yani nasıl gördüğüdür, onun sübjektif bakışıdır. Anlatıcı Marcel'in bir "şaheser" olarak gördüğü Elstir'in bot şeklindeki turp tablosu¹⁸ böyle bir sübjektif bakışın ürünüdür. Bu tabloda Alstir turp ile bot arasındaki ilişkiyi

14 Bkz. Céleste ALBARET, **Monsieur Proust, souvenirs recueillis par Georges Belmont**, Robert Laffont, Paris 1974, s. 339..

15 J. Madeleine'nin Fasquelle basımevi için hazırladığı rapor; ilk defa Henri Bonnet tarafından 8 aralık 1966 tarihli le Figaro Littéraire'de yayınlanmıştır; Bk. J.-Y. Tadié, **Lectures de Proust**, Paris, Armand Colin, 1971, s. 10.

16 Louis de Robert, **Comment débiter Marcel Proust**, Paris, Flammarion, 1925, s. 20.

17 Bk. Georges CATTALU, **Adı geçen eser**, s. 22.

18 **A la Recherche du Temps perdu, Le Côté de Guermantes**, Pléiade II, s. 223.

görmüş, turpu algıladığı şekilde, iç dünyasında oluşarı sentezli olduğu gibi tablosuna resmetmiş, resmini şiirselleştirmiştir.

Bu tür birleştirmeler Elstir'in bütün tablolarında görülür. Elstir deniz tablosunda gökyüzü ile denizi yine algıladığı, gördüğü şekilde birleştirmiş, gökyüzü ile deniz arasındaki sınırı kaldırmıştır¹⁹. Bir başka tablosunda da bu defa denizle kara arasındaki sınırı yok etmiştir. Bu tabloda "... deniz ortasındaki bir gemi (...) sanki kentin ortasında dolaşıyor gibidir; kayalıklarda karides toplayan kadınlarsa sanki (...) kayık ve dalgalarla kuşatılmış bir deniz mağarasınının içindedirler"²⁰. Elstir'in resminde "kent için deniz terimlerini, deniz için de kent terimlerini"²¹ kullanmasına hayran olan Anlatıcı Elstir'den herşeyden önce bakmasını, görmesini öğrenmiştir. Aynı Elstir gibi, bildiğini değil de gördüğünü nakletme yanlısı olan Proust 19. yüzyılın gerçekçilik anlayışına karşıdır. Çünkü ona göre realist edebiyat yalnızca dış görünüşü aynı şekilde ele almakla yetinmekte, "gerçekliğin en önemli yanı" olan "sübjektif özünü" bir kenara itmektedir²². Proust, sübjektif bakıştan yoksun kupkuru bir dış görünüm tasvirine karşıdır. Bu bakımdan Flaubert'in üslubunu Balzac'inkine tercih eder, çünkü onun üslubunda şiirsellik vardır. Her ne kadar Balzac'ın birçok parçası hayranlık uyandıracak kadar güzelse de, genelde Balzac "esinlemek" yerine açıklamayı tercih eder²³ "Hiçbir şeyi saklamaz her şeyi söyler"²⁴.

Birçok noktada Balzac'la aynı görüşü paylaşan ve aynı roman tekniklerini uygulayan Proust burada Balzac'dan ayrılıyor. Gerçekten de Balzac'ın romanlarında araya girerek uzun uzun açıklamalar, yorumlar yapma gereğini duyması Proust'un roman sanatına ters düşer. Çünkü romancının araya girerek açıklamalar yapması, sınır kabul etmeyen realitenin sınırlarını belirlemesi demektir. Oysa Proust'a göre realite sübjektiftir, yani değişkendir.

19 Aynı eser, *A l'Ombre des Jeunes Filles en fleurs*, Pléiade I, s. 836.

20 Aynı

21 Aynı

22 René de CHANTAL, *Marcel Proust critique littéraire*, Presses de l'Université de Montréal, Montréal, 1967, s. 300.

23 Aynı eser, s. 367.

24 Aynı eser, s. 369; *Contre Sainte-Beuve*, Pléiade, s. 269-279.

"Dünya hepimiz için gerçektir, ama herbirimiz için farklıdır (...) bir tane değil, her sabah uyanan beyinler ve göz bebekleri kadar milyonlarca dünya vardır"²⁵. Ona göre yeni manzaralar bulmak için Mars'a, Venüs'e gitmeye gerek yok. "Tek gerçek seyahat, tek gençlik kaynağı, yeni manzaralara doğru koşmak değil, fakat başka gözlere sahip olmak, dünyayı bir başkasının, yüz başkasının gözüyle görmek, onlardan her birinin gördüğü, onların her birinin sahip olduğu yüz dünyayı görmektir; ve bunu bir Elstir, bir Vinteuli ve bunlar gibi daha başkalarıyla yapabilir, gerçekten yıldızlardan yıldızlara uçabiliriz"²⁶. Gerçeğe ulaşabilmek için bir tek göz, yani bir tek bakış açısı yeterli değildir; bunun için Proust "Monet'nin elli katedrali veya kırk nilüferi gibi (...) aynı konuyu farklı ışıklar altında yirmi defa ele almak"²⁷ istemiştir.

Proust'un bütün bu düşünceleri aslında Balzac'da da vardır. O da aynı konuyu yirmi defa ele almak istediği içindir ki Vautrin'i **La Comédie humaine**'i oluşturan birçok romanda karşımıza çıkarır. Proust gibi onun için de "sanatın görevi doğayı kopye etmek değil, yansıtmaktır"²⁸. Proust'un "bakış" veya "görüş" diye adlandırdığı algılamayı Balzac çok daha güzel ve net bir şekilde "ikinci görüş" olarak adlandırır ve yazının bu "ikinci görüşü" ifade etmesi gerektiğini defalarca vurgular. Balzac'ın bu "ikinci görüş yeteneğini" "sanatçılara" özellikle de "ressamlara" vermesi²⁹, her ne kadar Proust Balzac'ın gereksiz açıklamalarına karşı çıksa da, iki romancının arasındaki yakınlığı göstermesi bakımından çok ilginçtir. Proust aslında bu benzerliğin farkındadır. Bunun için Balzac'ı üslubu konusunda eleştirirken ihtiyatlı davranmakta ve eleştirilerine sınır koymaktadır. Üslubunu bazı yönlerden organize olmamış bir stil olarak değerlendirip metaforlarını (Eğretileme) basit bulsa da, bir başka yerde, Balzac'ın romanındaki "kişilerin dilini nesnelleştirmeye çalışmadığını veya onu nesnelleştirse de bu dilin

25 Aynı eser, *La Prisonnière*, Pléiade III, s. 191.

26 Aynı eser, s. 258.

27 Bk. Georges CATTALU, Aynı eser, s. 95.

28 Balzac, *le Chef d'Oeuvre inconnu*, Pléiade, IX, s. 294 (Alıntı André Allemand tarafından yapılmıştır; *Unité et Structure de l'Univers balzacien*, Paris, Plon, 1965, s. 198.

29 Olivier BONNARD, *La Peinture dans la Création balzacienne, Invention et Vision Picturales de La Maison du Chat -qui- pelote au père Goriot*, Droz, Genève, 1969, s. 71.

öznel yanını her an göstermekten kendini alamadığını³⁰ söyleyerek daha önceki sert eleştirilerini yumuşatmaya çalışır.

Bütün bunlar bize gösteriyor ki Proust'un romanında, Proust'un sanatında şilre özgü bir bakış tarzının önemli bir yeri vardır. Bu da eğretilemedir. Proust'un sanatçıda aradığı bakış şekli veya Balzac'ın ressamlarına verdiği "ikinci görüş yeteneği", yani şilrsellik Elstir'in resimlerinde fazlasıyla vardır. Elstir bildiğini değil gördüğünü resmetmektedir, ancak bu bir ayna yansıtması değildir. Onun tablolarında bizzat kendisi de vardır, yani resimlerine realitenin "subjektif özünü" yansıtmasını bilmiştir. Elstir'in resimlerinde gerçekleştirdiği başkalaşımı (métamorphose), şilrde eğretileme (métaphore) denilen şeyin ta kendisidir. "Eğer Allah Baba varlıkların isim vererek yaratıyorsa, Elstir onları isimlerini kaldırarak veya onlara başka isim vererek, onları yeniden yaratmıştır"³¹.

Elstir'e göre önemli olan "ressamın bakışları"³² dir; çünkü her şey bu bakışlardadır. Tıpkı turpu turp olarak değil de, bot olarak görüp bot şeklinde resmetmesi gibi. Proust'a göre "deha yansıtılmış manzaranın asıl kalitesinde değil, yansıtma gücündedir". **A la Recherche du Temps perdu**'nın Anlatıcısının Elstir'in tablolarında tespit ettiği bu iki formül Proust'un estetiğinin özünü oluşturur. "Realizm yanlıları sanatın amacının gerçeği olduğu gibi yansıtmak olduğunu savunurken, Proust aksine sanatçının, kendi dünya görüşüne ve estetiğine uygun kılabilme için, gerçeği değiştirme yetkisine sahip olduğu görüşündedir"³³. O halde sanatçı en çirkin şeyleri bile güzele dönüştürebilir. Aynı şekilde gökyüzü ile deniz, denizle kara arasındaki sınırları kaldıran ve basit bir turpu bota dönüştürerek hayranlık uyandıran Elstir, güzellik ve çirkinlik arasındaki sınırları yok ederek bu kavramlara yeni boyutlar getiriyor. Anlatıcı "yazacağı eserin planını yaparken, Elstir'in 'en bayağı şeylerin bile güzel yanlarının olabileceği' konusundaki dersini unutmamıştır. Bu şekilde **A la Recherche du Temps**

30 **Contre-Saint Beuve**, s. 272.

31 **A la Recherche du Temps perdu**, **A l'Ombre des Jeunes filles en fleurs**, Pléiade I, s. 835.

32 René de CHANTAL, **A.g.e.**, s. 225.

33 Aynı.

perdu'nün başlarında önemli bir bölüm Anlatıcısının kırsal kesimdeki yaşantısına ayrılmıştır. Proust Léonie halasının eski evininin cazibesini sergilemekten ve küçük Combray köyünü aşkla tasvir etmekten zevk duymuştur³⁴. En bayağı şeylerin Elstir'in fırçası altında güzelleştiği gibi, Proust'un romanında çirkinlikler güzelleşmiş, basit şeyler önem kazanmıştır.

Elstir'in tablolarındaki başkalaşım, yapmacık sahte bir başkalaşım değildir. Bu değişimler aslında gerçeğin bizzat kendisidir. Bunu göstermek isteyen Anlatıcı, Elstir'in tabloları ile gerçek yaşam arasındaki benzerlikleri, kendi deneyimlerinden örnekler vererek göstermeye çalışır. Anlatıcı **A l'Ombre des Jeunes Filles en Fleurs**'de "bazı zamanlar Balbec'deki otelde kalırken sabah Françoise ışığın içeri girmesine engel olan perdeleri açtığında; ve akşam Saint-Loup ile dışarı çıkacağı zamanı beklerken güneş ışığının etkisiyle denizin daha karanlık olan bir bölgesini uzak olarak algıladığım veya onun mavimsiz ve bellirsiz bir kısmını denize mi yoksa gökyüzüne mi ait olduğunu bilmeksizin zevkle seyrettiğim anlar oluyordu" diyor ve hemen Elstir'in resimleriyle bu manzara arasında bir paralellik kurarak, onun resimlerinin de şiirsel bir şekilde bu ender anlardan oluştuğunu ilave ediyor³⁵. Yine bir başka yerde Anlatıcı, Brichtot'nun "gerçekte nehirden çok uzakta olan kilisenin oklannın, bir yandan bakılınca", "nehirle yanyanaymış" gibi görüldüğünü belirtmesi üzerine, bu gibi görüntüleri "Elstir'in çok sevdiğini" ve onun buna benzer birçok çalışması olduğunu söylüyor³⁶. **Le Côté de Guermantes**'de Anlatıcı güneşin batışında gökyüzünü seyrederken; güneşin o solgun kızılığını Elstir'in Rivebelle'deki restorandaki tablosunda gördüğü güneşe benzetir³⁷. Elstir'in çıplak kadın resimlerindeki genç kızlardan biri Albertine'i anımsatır. Albertine'i yatağında uzanmış şekilde görünce de bu defa Elstir'in tabloları gözünün

34 Aynı eser, s. 241.

35 **A la Recherche du Temps perdu, A l'Ombre des Jeunes Filles en fleurs**, Pléiade I, s. 835.

36 Aynı eser, **Sodome et Gomorrhe**, Pléiade II, s. 938.

37 Aynı eser, Pléiade II, s. 116.

önüne gelir³⁸. "Ritz'deki dondurmaların tepeleri Rose tepesini andırır"; dondurma limonlu olunca da Elstir'in bir tablosundaki bir dağa benzer"³⁹.

"Dünyanın bir defa değil, her orijinal sanatçının ortaya çıkışı kadar (yeniden) yaratıldığını"⁴⁰ söyleyen Proust sanatçının eseri ile gerçek yaşam arasında karşılaştırmalar yapıp benzerlikler kurarken yalnızca Elstir'den değil diğer gerçek ressamalardan da örnekler veriyor. Proust, Swann'ın Odette ile Botticelli'nin Sixtine kilisesinde bulunan Jéthro'nun kızı Zéphora freski arasında gördüğü benzerlik üzerinde uzun uzun durur⁴¹. Swann bu "Floransa şaheserini sırf Odette'i andırdığı için" sever ve "bu benzerlik Odette'i de güzelleştirir, onu daha değerli" yapar. Swann "Jéthro'nun kızının bir kopyasını, Odette'in fotoğrafıymış gibi, çalışma masasının üzerine koyarak"⁴² Odette'i hayalinde canlandırır.

Yine Swann Bellini'nin Fatih Sultan Mehmet portresi ile Bloch arasında benzerlik kurar. Swann'a göre Bloch Fatih Sultan Mehmet'le aynı "çarpık kaşlara", aynı "eğik burna", aynı "çıkık elmacık kemiklerine" sahiptir: Bloch'un "çenesinde bir de sakalı olsa, aynı kişi olacaktır"⁴³. Buna benzer örnekleri çoğaltabiliriz. Ancak her durumda, **A la Recherche du Temps perdu**'de en fazla üzerinde durulan gerçek ressamal değil, Elstir'dir. Onun tabloları resim sanatının bir sentezi, kendisi de ressamaların temsilcisidir. Anlatıcıya bakma sanatını öğretirken, ona bir "far"⁴⁴ görevi yapan Elstir'i oluşturmuş için şüphesiz Proust birçok ressamdan etkilenmiştir.

Proust'un Elstir konusunda hangi ressamalardan etkilendiği, Elstir'in hangi ressamaların birleşimi olduğu birçok araştırmacıya konu olmuştur. Bu konuda en kapsamlı araştırmalardan birini yapan Juliette Monnin-Homung'a göre Proust Elstir konusunda farklı karakterde birçok ressamdan

38 Aynı eser, *La Fugitive*, Pléiade III, s. 527.

39 Aynı eser, s. 130.

40 Aynı eser, *Le Côté de Guermantes*, Pléiade II, s. 327.

41 Aynı eser, *Du Côté de chez Swann*, Pléiade I, s. 222-223.

42 Aynı eser, s. 224-225

43 Aynı eser, s. 97

44 Jean-Yves Tadié, *Proust et le Roman*, Gallimard, Paris 1971, s. 212.

yararlanmışlardır. Turner, Renoir, Degas, Helleu, Monet, Manet, Gustave Moreau, Whistler, Beughele bu ressamardan birkaçıdır⁴⁵. Bütün bu ressamlar ona Elstir gibi bir tek şey öğretmişlerdir: "Bakmasını"⁴⁶. Kimine göre de Elstir aşağı yukarı Nistler'in bir anagramıdır⁴⁷. Ancak Elstir için şu veya bu ressamdır demek son derece yanlış olur. Ancak Elstir'in tek bir ressamın kopyası olduğunu düşünmek doğru değildir.

Elstir'in denizle gökyüzü arasındaki sınırı kaldırması gibi Proust da romanında sanatçılar arasındaki sınırı kaldırmıştır. Bu bakımdan Elstir'in oluşmasında edebiyatçıların da rolü olduğunu düşünmek pek yanlış olmaz. Proust'un romanında Elstir, Mme de Sévigné ve Dostoïvsky arasında paralellik kuması bu düşüncemizi kuvvetlendirmektedir. Anlatıcıya göre Mme de Sévigné aynı Elstir gibi "bize nesnelere, önce nedenleriyle açıklamak yerine, algıladığımız şekilde sunar"⁴⁸; Dostoïevsky de aynı Elstir ve Mme de Sévigné gibi eserlerinde nedenleri değil sonuçları ele alacaktır⁴⁹. Her ne kadar **A la Recherche du Temps perdu**'de Rimbaud'nun sanatına yer verilmese de, empresyonist sanatı temsil ettiğini söyleyebileceğimiz⁵⁰ Elstir'in tabloları ile Rimbaud'nun **Marine** adlı şiiri karşılaştırılırsa her iki sanatçının eserleri arasında şaşırtıcı bir benzerlik görülür. Rimbaud da **Marine** adlı şiirinde aynı Elstir'in tablosunda olduğu gibi denizle gökyüzü arasındaki sınırı kaldırmakta, bildiğini değil de algıladığını musralarına dökmektedir⁵¹.

Elstir konusunda sık sık sözü edilen bir başka önemli isim de ünlü İngiliz sanat eleştirmeni Ruskin'dir. 1952 yılında Jean Santeuil'in ortaya çıkmasıyla Proust'un sanatının oluşmasında Ruskin'in önemli bir payı olduğu anlaşılmıştır. John Ruskin'i **La Bible d'Aimans** ve **Sésame et Les Lys**'i İngilizceden Fransızcaya çevirdikten sonra tanıyan Proust, sanatın

45 Juliette Monnin-Hornung, *A.g.e.*, s. 101.

46 Aynı eser, s. 211.

47 Pierre-Louis REY, *Le Roman*, s. 63.

48 **A la Recherche du Temps perdu**, *A l'Ombre des Jeunes Filles en fleurs*, Pléiade I, s. 653.

49 Aynı eser, *Le Côté de Guermantes*, Pléiade II, s. 378.

50 Pierre-Louis REY, *A.g.e.*, s. 127.

51 Suzanne BERNARD, "Rimbaud, Proust et les Impressionistes", *Revue des Sciences humaines*, avril-juin, 1955, s. 259.

gerçeğinin "nesnelerin şilrsel bir şekilde algılanmasından başka bir şey olmadığını"⁵², "sanatçının güzeli her yerde bulabileceğini", "dünyayı seyreden ne kadar göz varsa o kadar da dünya olduğunu"⁵³ sanatlar arasındaki sınırları kaldırmayı ondan öğrenir. Odette'i portresini de onun Zipporah, Fortitude ve Judith tasvirlerinden esinlenerek yapar⁵⁴. Gotik mimarisini, İngiliz resmini, Turner'ı, İtalya'nın sanat hazinelerini, Giotto'yu, Botticelli'yi ve Carpaccio'yu Ruskin vasıtasıyla tanır⁵⁵. Elstir gibi Ruskin de ona bakmasını öğretecektir. Bir eser için malzemenin veya konunun önem teşkil etmediğini, "yalnızca çocukluğundaki bahçeyi, odasını, köyünü ve allesini tasvir ederek bir şaheser yaratabileceğini"⁵⁶ ondan öğrenir. Bütün bu benzerlikler göz önüne alındığında Elstir'i oluştururken Proust'un Ruskin'den yararlandığı söylenebilir. **A la Recherche du Temps perdu**'yü kafasında oluşturmadan önce Ruskin'den çeviriler yaptığı da düşünülürse Proust'un sanatının oluşmasında Ruskin'in önemli bir rolü olduğu olasılığı kuvvet kazanmaktadır. Ancak bütün **A la Recherche du Temps perdu**'yü Ruskin'in etkisi ile açıklamaya çalışmak da doğru değildir. Balzac ile Proust arasındaki yakınlığı daha önce göstermeye çalıştık; **La Comédie Humaine** ile **A la Recherche du Temps perdu** resim sanatı konusunda karşılaştırılırsa Proust'un bu konuda da Balzac'la birçok yönden uyduğu görülecektir.

Hiçbir şeyin yalnız başına olmadığını, dünyada her şeyin devamlı ilişki halinde olduğunu savunan ve **La Comédie Humaine**'i böyle bir görüş üzerine kuran Balzac, sanat eserleri arasındaki yakın ilişkiyi de unutmaz ve eserinde resim, müzik gibi sanatlara önemli yer ayırır⁵⁷. Balzac da Proust gibi, Ruskin gibi veya Elstir gibi resmi bir "şilr" olarak görmekte⁵⁸, ressamla şilr arasındaki

52 Jean AUTRET, *L'influence de Ruskin sur la Vie, les Idées et l'Oeuvre de Marcel Proust*, Genève, Librairie Droz; Lille, Librairie Girard, 1955, s. 159-160.

53 Aynı eser, s. 101.

54 Aynı eser, s. 125.

55 Georges CATTALU, *A.g.e.*, s. 83.

56 André MAUROIS, *A la Recherche de Marcel Proust*, Paris, Hachette, 1949, s.111.

57 Pierre LAUBRIET, *A.g.e.*, s. 382.

58 Aynı eser, s. 384.

sının kaldırmaktadır. Ona göre "Chateaubriand Raphaël kadar büyük bir ressam, Poussin de André Chénier kadar büyük bir şairdir"⁵⁹; "Edebiyat, müzik ve resim arasında sıkı bir bağ vardır"⁶⁰. Aynı Proust gibi Balzac da ressamların tablolarındaki figürlerle romanının birçok kişileri arasında karşılaştırmalar yapmaktan ve benzerlikler kurmaktan haz duyar⁶¹. Balzac ile Proust arasındaki bu benzerlikler bizi, Proust'un ressam Elstir'i oluştururken Balzac'dan da yararlanmış olabileceği düşüncesine götürür.

Gördüğümüz gibi Proust Elstir'i oluştururken yalnızca ressamlardan yararlanmamış, şairlerden, romancılardan ve Ruskin gibi diğer sanatçılardan da fazlasıyla yararlanmışır. Proust Elstir'i, Elstir'in yöntemiyle yaratmıştır; nasıl ki bir kilisenin resmini yapmak için Elstir'e birçok kilise gerekmişse, Proust'a da bir ressam yaratmak için birçok ressam, hatta daha fazlası, birçok şair, birçok romancı, kısacası birçok sanatçı gerekmiştir. O da Elstir gibi "birleştirmeleri" sever. "Büyük sırnın araştırmacıları, simyacıların yakınları sayılan sanatkarların değişik hayvanlardan tuhaf karışımlar oluşturmaktan haz duymaları gibi, Proust da 'altmış' farklı tipten alınmış organlarla karma bir kişi oluşturmaktan sonsuz bir haz duyar"⁶². Bu yalnız Elstir için değil, çok pencereci dev bir yapıt olan **A la Recherche du Temps perdu**'nün bütün kişileri için böyledir.

Elstir birçok gözden oluşmuş bir tek gözdür. Tek bir göz, ama birçok gözden oluştuğu için çok şey gören güçlü bir göz. Aynı Proust gibi, aynı **A la Recherche du Temps perdu** gibi.

59 Aynı eser, s. 393.

60 Lettre à M. Schlésinger, *L'Oeuvre de Balzac*, XVI, s. 232-233. Alıntı: Pierre Laubriet, *A.g.e.*, s. 424.

61 Pierre LAUBRIET, *A.g.e.*, s. 429.

62 Pierre ABRAHAM,, *Proust*, Les Éditions rieder, Paris 1930; s. 32.